

ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ АНДРОГІННОСТІ ЯК МОДЕЛІ ГЕНДЕРНОГО КОНТИНУУМУ

Проаналізовано дослідження та різноманітні підходи до розуміння явища андрогінності в психологічній науці. Вказано на відсутність єдиної концепції щодо трактування цього поняття в умовах сучасного суспільства та необхідність її створення. Охарактеризовано особистісні якості, що належать до типово маскулінних, фемінних та андрогінних.

Ключові слова: *особистість, андрогінність, стать, гендер, гендерна ідентичність, маскулінність, фемінність, гендерна роль, маскулінність, фемінність.*

Постановка проблеми. Вивченню питань статусу, прав і можливостей жінок і чоловіків у сім'ї та суспільстві, відмінностей в процесах соціалізації дівчаток і хлопчиків як фактору диференціації психології статей нині приділяють значну увагу чимало науковців. Ці проблеми стають предметом гострих дискусій в повсякденному житті між представниками чоловічої та жіночої статей.

Проблема гендеру набуває особливої актуальності в умовах розбудови громадянського суспільства, яке диктує свободу соціального волевиявлення, вибору власної лінії поведінки в подружньому житті, сімейному вихованні дітей та творенні особистого щастя. Роль чоловіка і жінки в суспільному середовищі сьогодні неминуче зазнає значних змін. Чітка гендерна диференціація необов'язково є запорукою успішного життя в умовах сучасного суспільства.

Дедалі більшої актуальності набувають питання, що стосуються гендерної рівності та впливу андрогінності на рівень якості та задоволеності життям. Адже, крім дихотомічних понять маскулінності (мужності) і фемінності (жіночності), дедалі частіше звертається увага на доцільність інтеграції в поведінкових та емоційних проявах андрогінних якостей, що дозволяє представникам обох статей виявляти риси традиційно сучоловічі чи жіночі.

Стан дослідження. З'ясування особливостей андрогінності знаходимо у наукових доробках таких учених: С. Бем, К. Джеклін, Р. Джонсона, К. Мартін, Е. Маккобі, К. Макнемара, Д. Спенс, Дж. Столлера, Р. Хельмріха, К.-Г. Юнга тощо. К.-Г. Юнг формував основи вивчення андрогінності як особливості людської психіки, яку продовжують численні до-

слідження соціологів і культурологів. Згодом Е. Маккобі та К. Джеклін вирізнили чотири психологічні відмінності між статями, а С. Бем, досліджуючи особливості гендерних проявів, створила методику дослідження маскуліності – фемінності – андрогінності. К. Макнемар статистично довів існування відмінностей у розвитку естетичних смаків, мови, координації, здібностей у дівчаток і хлопчиків. Також ним було охарактеризовано особливості засвоєння професії та специфіку її виконання чоловіками та жінками.

Недавно здійснені дослідження Дж. Бініномом і К. Дагером щодо залежності рівня андрогінності від етнічних і соціокультурних факторів та зв'язку андрогінії з успішністю в професійній сфері та сім'ї.

Метою статті є вивчення розуміння поняття андрогінності та особливостей його трактування в різноманітних психологічних теоріях і концепціях.

Виклад основних положень. Поняття «андроґіні» (д.-грец. – υδρῶνως: від – νῆρ «чоловік» і γυνή «жінка») прийшло до нас ще з міфології, в якій згадується про істот, наділених ознаками обох статей: безстатеві, або, на зразок гермафродитів, двостатеві. Є стародавня легенда про людей «третьої статі» – могутніх андрогінів та їх прикрої долі.

Давньогрецький філософ Платон у діалозі «Бенкет» розповідає, що колись людська природа була зовсім іншою – двостатеві, чотирирукі та чотириногі істоти, які володіли величезною силою та жили великі задуми, зазіхаючи навіть на владу богів. І тоді Зевс, щоб угамувати гордість людей, зменшити їх силу, наказав Аполлону розрізати кожного з них навпіл, щоб стала людина вдвічі слабшою, щоб, зважаючи на своє каліцтво, ставала скромнішою. Розсічені навпіл половини обнімалися, спліталися і, пристрасно бажаючи зростися, вмирили від голоду і взагалі від бездіяльності, тому що нічого не хотіли робити порізно. І якщо одна половина вмирала, то та, що вижила, вишукувала собі будь-яку іншу половину і поєднувалась з нею, незалежно від того, чи потрапляє їй половина колишньої жінки, тобто те, що ми тепер називаємо жінкою, або колишнього чоловіка. Так вони й гинули. Зевс, пошкодувавши їх, уможливує запліднення жінок чоловіками для продовження роду [8].

Тому з давніх часів людям властивий любовний потяг один до одного, який, з'єднуючи минулі половини, намагається зробити з двох істот одне, відтак зцілити людську природу. Чоловік і жінка як дві частини цілого шукають один одного, щоб відновити свою єдність. Будучи недосконалими, мріють зустріти супутника життя, який би їх доповнював, прагнуть компенсувати в своїй взаємодії риси та якості, яких їм не вистачає. Прагнучи досягнути відчуття цілісності, гармо-

нії, самодостатності, бажають створити родину, щоб відчувати щастя поєднання.

У релігійній міфології багатьох народів також згадується, що перша людина була створена андрогіном, і лише згодом була розділена на чоловіка та жінку.

Незважаючи на велику кількість суперечностей навколо цього поняття, впродовж історичного розвитку відбувся поділ рис, якостей, поведінкових та емоційних проявів, які традиційно вважаються чоловічими і жіночими, на суспільні ролі та позиції, які певною мірою обмежують поведіння, самовиявлення і самореалізацію тощо.

Психологія виявляє андрогінність як глибинну особливість людської психіки. К.-Г. Юнг у своїх дослідженнях стверджує, що людська психіка – андрогін за природою. У житті андрогін у більшості стає «тільки-чоловіком» або «тільки-жінкою», але обидві форми існування збиткові і потребують відновлення початкової цілісності [11].

На думку К.-Г. Юнга, в основі ідеї єдності двох протилежностей – чоловічої і жіночої – лежить архетипічний образ. Утілення чоловічого начала в жіночому (аніmus), і жіночого в чоловічому несвідомому (аніма), тобто психологічну бісексуальність він розглядає як найзначніші архетипи, як те, що впливає на поведінку, її регулятори, що проявляють себе найбільш типово в деяких снах і фантазіях або в ірраціональності чоловічого почуття і жіночого міркування.

Згідно з теорією К.-Г. Юнга, аніма та аніmus перебувають між індивідуальною свідомістю і колективним несвідомим. Аніmus впливає, зокрема, на емоційне життя жінки, виражаючись у спонтанних поглядах і вчинках. Аніма є подібним з'єднанням переживань, які впливають на світорозуміння чоловіків, будучи спрямованим на несвідоме і двозначне в жінці, а також у бік її марнославства, холодності й безпорадності.

Архетип «аніма-аніmus», на думку К.-Г. Юнга, складається з витіснених, непрожитих рис особистості, що містять величезні можливості і енергію для більш повної реалізації потенціалу особистості. Залишаючись у несвідомому, аніма і аніmus певною мірою небезпечні. Усвідомлення ж чоловіком своєї внутрішньої жіночності (аніми), а жінкою – мужності (анімуса) призводить до відкриття і інтеграції істинної сутності, що є показником особистісного зростання [11].

Цікавою є позиція представника сучасної аналітичної психології Р. Джонсона, що дещо схожа з поглядами К.-Г. Юнга. Він вважає, що життєвий шлях жінки є безперервною боротьбою і еволюцією щодо чоловічого способу життя, який знаходиться і зовні, і всередині її, як власний аніmus. Дослідник стверджує, що жіночий розвиток може

продовжуватися за умови, якщо анімус, усвідомлений як такий, посяде місце між свідомим Его і несвідомим внутрішнім світом і стане посередником між ними, допомагаючи, де тільки може, а згодом він відкриє для неї справжній духовний світ [6].

Отже, андрогінія розуміється як емансипація обох статей, а не як боротьба жінок за рівність у маскуліно орієнтованому суспільстві [4].

Андрогінність – це явище, за якого в людині виявляються і чоловічі, і жіночі якості, тобто такій людині не підходить жодна гендерна роль, їй притаманні високі показники маскуліності і фемінності одночасно.

Не можна стверджувати, що біологічна стать і психологічна складова пов'язані однозначно, адже чоловік може мати жіночий характер, а жінка – поводитися по-чоловічому. Переважно чоловічий стиль поведінки і спілкування характеризують як більш активний, змагальний, предметно-інструментальний, а жіночий – як експресивний, залежний, пасивний, емпатійний [7].

Ще одна відмінність пов'язана із ставленням до навколишнього світу. Чоловіче ставлення характеризується наполегливістю, самовпевненістю, орієнтацією на контроль. До типово чоловічих рис традиційно входять такі, як незалежність, домінантність, агресивність, схильність до ризику, впевненість у собі, сміливість, рішучість, мужність і т. ін. Маскулінних індивідів відрізняє більша самоповага в цілому, а також більш висока самооцінка в сфері академічних досягнень і власної зовнішності – фізичного Я. Вони обирають конфліктне, конфронтаційне, дуже дистанційоване спілкування [3; 5].

Жіночий варіант відносин із навколишнім світом характеризується спрямованістю на підтримку сформованих типів взаємодій з людьми. До типово жіночих рис належать такі, як поступливість, м'якість, чутливість, ніжність, спонтанність, відкритість, здатність до співчуття, співпереживання і т. ін. Люди з високим рівнем фемінності встановлюють гармонійні, поєднувальні, неконфліктні, дуже довірливі з високим ступенем близькості стосунки [5].

Суттєвій модифікації змісту стереотипних уявлень про притаманні чоловікам і жінкам риси та поведінкові особливості сприяють численні дослідження гендерних відмінностей. Дослідники намагалися з'ясувати, чи відмінності маскуліності-фемінності генетично зумовлені чи сформовані внаслідок середовищних впливів.

Новий стиль життя призводить до виникнення нових психологічних і соціальних характеристик обох статей. І чоловіки, і жінки прагнуть сьогодні до реалізації «другої половини» своєї натури, яку їх віками вчили пригнічувати. У результаті відбувається змішання чолові-

чих і жіночих якостей, заперечення нерівності статей і їх строго взаємодоповнювального характеру [6].

Американський психолог С. Бем розробила письмово заповнюваний питальник, що дозволяє вимірювати ступінь, в якому індивіди ідентифікують себе з типово чоловічими чи жіночими формами поведінки або з комбінацією їх, і на основі його результатів виокремила вісім статеворольових типів, а саме:

- маскулітні чоловіки (нечутливі, енергійні, честолюбні);
- маскулітні жінки (наділені сильною волею, схильні змагатися з чоловіками і претендувати на їх місце у професії, соціумі, сексі);
- фемітні чоловіки (чутливі, цінують людські стосунки і досягнення духу, часто належать до світу мистецтва);
- фемітні жінки (архаїчний тип абсолютно терплячої жінки, що охоче погоджується бути «тлом» у житті близьких людей, характеризуються витримкою, вірністю і відсутністю егоїзму);
- андрогітні чоловіки (поєднують у собі продуктивність і чутливість, часто обираючи гуманні професії лікаря, педагога тощо);
- андрогітні жінки (здатні вирішувати цілком «чоловічі» завдання, використовуючи жіночі засоби (гнучкість, комунікабельність);
- недиференційовані чоловіки і жінки (часто не вистачає лібіді в широкому значенні слова, вони страждають від нестачі життєвих сил) [6, с. 115].

Також учена запропонувала поняття «андрогітний тип», що означає «володіння характеристиками обох статей» і застосовується для опису гнучкості гендерних ролей. С. Бем вважає, що для суспільства однаково привабливими можуть бути і чоловічі, і жіночі якості [9].

Чоловікам складно засвоювати риси жіночого характеру і відкрито виявляти їх у своїй поведінці, оскільки вони вбачають у цьому загрозу своєму чоловічому достоїнству.

Американський психоаналітик Роберт Дж. Столлер пояснює таку реакцію чоловіків, на протигагу З. Фрейду, тим, що «чоловічі» якості анітрохи не сильніші або природніші від жіночих. У перші кілька місяців життя новонароджений хлопчик ототожнює себе з матір'ю, в симбіозі з якою живе [8].

С. Бем вважала, що андрогітність забезпечує великі можливості соціальної адаптації. Так, у зарубіжних дослідженнях було виявлено зв'язок андрогітності з ситуативною гнучкістю, високою самоповагою, мотивацією до досягнень, гарним виконанням батьківської ролі. Акцентовано також на задоволеності шлюбом, відчуттям благополуччя і т. д. [1].

На думку В. М. Погольши, чоловіки і жінки, які володіють андрогітними рисами, можуть мати переваги, наприклад, у здатності

впливати на інших. Установлено, що у людей формуються більш вдалі стосунки з андрогінними партнерами.

Теорія андрогінності, обумовивши великий інтерес, не оминула і критику. Це може бути пов'язано з тим, що в американському суспільстві маскуліність дає людині більше переваг, ніж фемінність і андрогінність, і тому деякі жінки воліють демонструвати маскуліну поведінку, позаяк вигод від неї може бути більше, ніж втрат. Чимало жінок наслідують маскуліно-лідерський стиль, особливо якщо вони займають посади в традиційно чоловічих сферах діяльності. М. Тейлор і Дж. Хол вважають, що поняття «андрогін» зайве [7].

Д. Спенс і Р. Хельмріх запропонували замість термінів «мужність» і «жіночність» уживати інші: інструментальність (здатність до самоствердження і компетентність, традиційно приписувані чоловікам) та експресивність (що традиційно асоціюються з жіночністю) [6].

Щодо досліджень гендерно-стереотипних поведінкових форм виявлено, що андрогінні індивіди виявляють більшу гнучкість у поведінці, меншою мірою обмежені гендерно-рольовими приписами, мають більш високу самооцінку. Також вони ухвалюють більш ефективні рішення в групових ситуаціях, демонструють більш високий рівень соціальної компетентності і мотивації до досягнень, ніж люди, що відрізняються гендерно-стереотипною поведінкою або характеризуються низьким ступенем вираженості, як чоловічих, так і жіночих якостей.

Дослідження також свідчать про те, що маскуліні та андрогінні індивіди обох статей більш незалежні і менш схильні змінювати свою думку під впливом інших, ніж індивіди, що твердо ідентифікують себе з жіночою роллю. Результати досліджень дозволяють зробити висновок, що і андрогінність, і високий рівень маскуліності забезпечують більш високу адаптивність для осіб обох статей в будь-якому віці. Водночас для фемінних і андрогінних індивідів обох статей значно більш характерні прояви турботи, ніж для осіб, суворо наступних маскуліним ролям.

Звичайно, неможна однозначно стверджувати, що андрогінність є ідеальним варіантом, вільним від будь-яких потенційних проблем. Так, під час дослідження стереотипно-маскуліні чоловіки продемонстрували більш високий рівень емоційної адаптації, ніж андрогінні чоловіки.

Інше дослідження, в якому брали участь викладачі одного з коледжів США, що розпочинають свою кар'єру, засвідчило, що андрогінні індивіди виражають більш глибоке психологічне задоволення, але частіше повідомляють про пов'язаний з професійною діяльністю стрес, ніж індивіди, що відрізняються гендерно-стереотипною поведінкою [6]. За даними опитування великої вибірки зі студентів коледжів, маскуліні

особистісні характеристики також більш тісно пов'язуються з різнобічною і адаптивною поведінкою, ніж андрогінні характеристики.

Дослідження К. Мартіна також доводять, що саме маскуліність, а не фемінність або андрогінність, більш тісно асоціюється з успішною адаптацією і позитивною самооцінкою. Можливо, це обумовлено тим, що маскуліні атрибути часто розглядаються як більш позитивні, а отже, одержують більш високу соціальну винагороду.

Отже, хоча андрогінність часто асоціюється з емоційною, соціальною та поведінковою компетентністю, для отримання більш повної картини впливу андрогінності на рівень індивідуальної адаптації та психологічної задоволеності необхідна додаткова інформація.

Є свідчення того, що андрогінним індивідам – і чоловікам, і жінкам – властиві більш позитивні установки у сфері сексуальності. Також їм властиві глибші переживання і прояви почуття любові, ніж індивідам, що характеризуються традиційною, гендерно-стереотипною поведінкою. Андрогінні індивіди також більш схильні виявляти терпимість і менш схильні засуджувати чи критикувати сексуальну поведінку інших.

Це свідчить про те, що біологічна стать, ймовірно, все ж виконує більш важливу роль, ніж гендерна типізація.

Отже, андрогінними індивідами називають людей, інтегрованих у своїй особистості і поведінці як чоловічі, так і жіночі риси. Андрогінність часто надає людям можливість проявляти найбільш адекватні для тієї чи іншої ситуації форми поведінки. Отже, ці люди не обмежуються тим вузьким колом реакцій, які вважаються гендерно прийнятними.

Так, андрогінні чоловіки і жінки можуть проявляти наполегливість у професійній сфері і бути водночас дбайливими зі своїми друзями, членами сім'ї та сексуальними партнерами. Чимало чоловіків і жінок можуть мати характеристики, відповідні традиційним гендерним очікуванням, але проявляти інтереси і поведінкові тенденції, що приписуються іншій статі. Іншими словами, люди можуть бути не тільки або мужніми, або жіночними, але і мужніми і жіночними, тобто – андрогінними.

Більша частина зібраних даних дозволяє припустити, що люди, здатні сягнути за межі традиційних гендерних ролей, можуть більш комфортно й ефективно функціонувати в найрізноманітніших ситуаціях. Андрогінні індивіди мають вибір із більш широкого репертуару чоловічих і жіночих ролей. Вони можуть бути і незалежними, наполегливими, і дбайливими або ніжними, керуючись не гендерно-рольовими нормами, а прагненням забезпечити і собі, і іншим найбільш повне особисте задоволення в кожній конкретній ситуації [9].

Висновки. Підсумовуючи, можна стверджувати, що андрогінна особистість може з більшою ймовірністю досягти успіху в будь-якій сфері життя, сягаючи за межі нав'язаних суспільством чи історичним розвитком стереотипів, які людиною оцінюються критично. Андрогінність не означає нівеляцію типово чоловічих чи жіночих рис, а становить спробу поєднувати певні риси представникам обох статей для того, щоб розширити їх можливості, не блокуючи здатність мислити, міркувати, діяти, реагувати та ухвалювати рішення.

Штучний поділ якостей на чоловічі і жіночі призводить до безглузких обмежень щодо обидвох статей і сприяє розвитку гендерного конфлікту. Звичайно, потрібно цінувати якості, які в минулому вважалися чоловічими (або жіночими), але не слід вважати, що людина неодмінно повинна належати до певної статі, щоб володіти ними. Андрогінність – це гармонійне поєднання високого розвитку фемінності та маскулінності в одній людині, незалежно від статі, яка стирає зумовлені соціокультурними очікуваннями відмінності «чоловічого» та «жіночого» та дає людині більше свободи, підвищуючи адаптивні можливості.

Подальше дослідження буде спрямоване на вивчення особливостей формування андрогінних особистостей, їхньої Я-концепції та її структурних компонентів.

1. Бем С. Линзы гендера: Трансформация взглядов на проблему неравенства полов / С. Бем; пер. с англ. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2004. – 336 с.

2. Берн Ш. Гендерная психология / Ш. Берн. – СПб.: Прайм – ЕВРОЗНАК, 2001. – 320 с.

3. Говорун Т. В. Соціалізація статі та сексуальності: монографія / Т. В. Говорун. – Тернопіль: Навч. книга Богдан, 2001. – 240 с

4. Говорун Т. В. Гендерна психологія: навч. посібник. / Т. В. Говорун, О. М. Кікінежді. – К.: Академія, 2004. – 308 с

5. Данильченко Д. В. Психологія статі: навчальний посібник / Д. В. Данильченко. – Ніжин, 2006. – 208 с.

6. Ильин Е. П. Дифференциальная психофизиология мужчины и женщины / Е. П. Ильин. – СПб.: Питер, 2003. – 544 с.

7. Палій А. А. Диференціальна психологія: навч. посіб. / А. А. Палій. – К.: Академвидав, 2010. – 432 с.

8. Платон. Пир / Платон. – М.: Мысль, 1993. – 198 с.

9. Крукс Р. Сексуальность / Р. Крукс, К. Баур. – М.: Прайм-Евразнак, 2005. – 438 с.

10. Словарь гендерных терминов / под ред. А. А. Денисовой // РОО «Восток – Запад: женские инновационные проекты». – М.: Информация – XXI век, 2002. – 256 с.

11. Юнг К.-Г. Человек и его символы / К.-Г. Юнг. – М.: Серебряные нити, 2006. – 352 с.

Калька Н. М., Грыщив Н. С. Исторический аспект исследования андрогинности как модели гендерного континуума

Проанализированы исследования и различные подходы к пониманию явления андрогинности в психологической науке. Выделено понимание содержания явления андрогинности как психологического феномена. Указано на отсутствие единой концепции к пониманию значимости этого понятия в условиях современного общества и необходимости её создания. Описаны личностные качества, которые относятся к типично маскулинным, феминным и андрогинным.

Ключевые слова: личность, андрогинность, пол, гендер, гендерная идентичность, маскулинность, феминность, гендерная роль.

Kal'ka N. M., Hrytsiv N. S. Historical aspect of the research of androgyny as a model of gender continuum.

The article analyzes the researches and different approaches to understanding of androgyny in psychological science. It is emphasized on the absence of a single concept to understanding of this notion in modern society and the necessity to create it. Personal qualities that are typical masculine, feminine and androgynous are characterized.

Key words: personatity, androgyny, sex, gender, gender identity, masculinity, femininity, gender role.

Стаття надійшла 17 жовтня 2013 р.

УДК 316.624.3 (316.343.656)

О. М. Лозинський

**ПСИХОЛОГІЧНІ ВПЛИВИ
ПОЛІТИЧНОЇ КОРУПЦІЇ НА ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК
СТАРОДАВНІХ АФІН І РИМУ**

Проаналізовано психологічні впливи політичної корупції на розвиток стародавніх Афін і Риму. Досліджено історичні обставини, в котрих неабияку роль виконував «людський фактор» унаслідок зміни ціннісних суспільних пріоритетів, що вплинули на історію названих античних центрів цивілізації. Зауважено, що політична корупція помітно впливала на політичні та суспільні трансформації в античні часи.

Ключові слова: політична корупція, олігархія, тиранія, деспотія, зловживання владою, спекуляції, полісна ідентичність.

Постановка проблеми. В історії європейських народів явище політичної корупції мало конкретні прояви з огляду на епоху, рівень розвит-